

УДК 343.1

DOI: 10.15587/2523-4153.2025.326153

ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА В ПРАКТИЦІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Ю. О. Ваколюк

The article is devoted to the peculiarities of discovery of materials during the preparatory proceedings in the criminal procedure of Ukraine. The author notes that among the provisions of the CPC of Ukraine, which provide for the possibility of familiarization with materials during the preparatory proceedings, there are both those which establish such a possibility not under the procedure of discovery (Article 317 of the CPC of Ukraine) and those with which the legislator associates this possibility precisely in the order of the procedure of discovery (Article 290(11), Article 314(2)(2) of the CPC of Ukraine). The purpose of the study is to clarify the peculiarities of discovery of materials during the preparatory proceedings under the criminal procedural legislation of Ukraine and in the practice of its implementation.

Using general scientific and specific scientific methods of cognition, analyzing the provisions of criminal procedure legislation, its application practice and doctrinal sources, the article clarifies the issue of the possibility of opening materials under Article 290 of the CPC of Ukraine during the preparatory proceedings, mentions the issue of opening pre-trial investigation materials during the preparatory proceedings in case of involvement of a new defense counsel in the proceedings after the pre-trial investigation is completed, outlines the issue of peculiarities of opening the investigation materials at the preparatory court hearing.

As a result of the study, the author emphasizes that the actual disclosure of materials within the meaning of Article 290 of the CPC of Ukraine during the preparatory proceedings is rare, although in certain situations it takes place, and is carried out with due regard for Article 290(11) of the CPC of Ukraine. Attention is drawn to the relevance of researchers' proposals regarding the possibility of applying Article 290(11) of the CPC of Ukraine to ensure disclosure of pre-trial investigation materials during the preparatory proceedings in case of engagement of a new defense counsel in the preparatory proceedings, but it is emphasized that Article 290(11) of the CPC of Ukraine is applied by analogy in such cases. The author gives examples of interpretation of the concept of "objective impossibility to get acquainted with the materials", referred to in Article 314(2)(2) of the CPC of Ukraine

Keywords: preparatory proceedings, criminal procedure, criminal proceedings, pre-trial investigation, court decision, court proceedings, principle of criminal proceedings

How to cite:

Vakoliuk, Y. (2024). Peculiarities of discovery of materials during preparatory proceedings under the criminal procedural legislation of Ukraine and in the practice of its implementation. ScienceRise: Juridical Science, 4 (30), 10–15. <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2025.326153>

© The Author(s) 2025

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license

1. Вступ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, серед інших прав, право кожного, хто обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, «мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту» (п. б ч. 3 ст. 6) [1].

Змагальність сторін, як засада кримінального провадження, включає рівні можливості у поданні ними доказів, зважаючи на вимоги ч. 2 ст. 22 КПК України, відповідно до якої сторони рівні у своїх правах «на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг» [2], ознайомлення з матеріалами за різними процедурами можливе не лише під час досудового розслідування до його закінчення, що передбачено ст. 221 КПК України, чи в порядку ст. 290 КПК України при завершенні досудового розслідування у певних формах, але й під час судового провадження, що передбачено, зокрема, ч. 11 ст. 290, абз. 2 ч. 2 ст. 314, ст. 317, ч. 4 ст. 324, ч. ч. 2, 3, 6 ст. 333, ч. 2. ст. 339, ч. 4 ст. 395, ч. 2 ст. 425 КПК України [2].

Що стосується підготовчого провадження, то тут варто наголосити, що серед перелічених вище статей КПК України є як ті, які передбачають можливість ознайомлення в межах процедури відкриття матеріалів (ч. 11 ст. 290, абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України), так і ті, що визначають можливість ознайомлення поза межами цієї процедури (ст. 317 КПК України). Питання про взаємозв'язок відкриття матеріалів, ознайомлення з ними та доступу до них потребує окремого розгляду, тому в межах поточної публікації аналізуватися не буде.

2. Літературний огляд

Про можливість відкриття матеріалів під час судового провадження зазначає Ю. Жовтан [3, с. 494] та О. Горбас, А. Чебанов [4, с. 136].

Питання відкриття матеріалів досудового розслідування захиснику, який почав здійснювати захист особи не на стадії досудового розслідування, а в суді, піднімалось Я. Зейканом в межах висвітлення проблематики *favor defensionis*, або «сприяння захисту» [5].

Проблемні аспекти відкриття додаткових матеріалів у контексті ч. 11 ст. 290 КПК України досліджувались науковцями та практиками у сфері кримінального процесу [6, с. 72; 7, 8, с. 20–21].

Варто наголосити, що проблематика відкриття матеріалів (і пов'язана з нею), з огляду на важливість цієї процедури для забезпечення змагальності кримінального процесу, цікавить також іноземних дослідників. Наприклад, Anneli Soo, Anna Pivatu досліджують питання доступу до матеріалів провадження на досудових стадіях та розкривають суть конфлікту між цінністю належної правової процедури, правами конкретної особи та діяльністю державних органів у сфері боротьби зі злочинністю в контексті відкриття матеріалів протилежній стороні [9]. Marek Skwarcow в контексті дослідження проблематики меж доказової ініціативи суду першої інстанції та процедури надійних доказів, торкається в т.ч. питання доступу до матеріалів кримінального провадження [10].

Водночас, якщо у наукових джерелах та судовій практиці переважно приділяється питання відкриття матеріалів під час завершення досудового розслідування, під час судового розгляду судом першої інстанції (по суті) та судом апеляційної інстанції, то науковий аналіз специфіки відкриття матеріалів саме у підготовчому провадженні в кримінальному процесі України, особливості відкриття матеріалів щодо кримінальних проступків у підготовчому провадженні, практично відсутній.

3. Мета та завдання дослідження

Метою цього дослідження є з'ясування особливостей відкриття матеріалів під час підготовчого провадження за кримінальним процесуальним законодавством України та в практиці його реалізації.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. з'ясувати можливість відкриття матеріалів відповідно до ст. 290 КПК України під час підготовчого провадження;
2. висвітлити питання відкриття матеріалів досудового розслідування під час підготовчого провадження новому захиснику, залученому у провадження вже після закінчення досудового розслідування;
3. встановити специфіку відкриття матеріалів дізнання на підготовчому судовому засіданні.

4. Матеріали і методи

Діалектичний метод пізнання використовувався з метою з'ясування доцільності процедури відкриття матеріалів під час підготовчого провадження для реалізації засад кримінального провадження. Логіко-семантичний метод застосовувався для розкриття змісту поняття «об'єктивна неможливість ознайомитися з матеріалами». Окрім загальнонаукових методів дослідження використовувались такі конкретно-наукові методи, як формально-догматичний, який допоміг визначити зміст норм права, що передбачають процедуру відкриття матеріалів саме у підготовчому провадженні, та системно-структурний метод, за допомогою якого специфіка відкриття матеріалів під час підготовчого провадження була з'ясована з урахуванням системи судового провадження в кримінальному процесі України.

Під час дослідження були проаналізовані норми кримінального процесуального законодавства, практика його застосування та доктринальні джерела, зважаючи на дослідження саме відкриття матеріалів під час підготовчого провадження відповідно до ч. 11 ст. 290, абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України, не торкаючись питання ознайомлення з кримінальною справою (ст. 317 КПК України), яке, до речі, і в практичному, і в теоретичному контексті є дуже дискусійним через недосконалість законодавчої техніки та у зв'язку з розбіжностями в тлумаченні відповідних норм науковцями та практиками.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Під час підготовчого провадження у виняткових випадках може з'являтися питання про відкриття додаткових матеріалів, обов'язок відкриття сторонами яких закріплено ч. 11 ст. 290 КПК України, тобто тих матеріалів, які були отримані після скерування до суду обвинувального акта (або документів, що передбачені п. п. 2, 3 ч. 2 ст. 283, ч. 2 ст. 479¹ КПК України) [2].

При прийнятті ж у підготовчому судовому засіданні кінцевих процесуальних рішень із певних підстав (наприклад, при затвердженні угод, в окремих випадках – при закритті кримінального провадження, в т. ч. зі звільненням від кримінальної відповідальності) сторони узгоджують між собою всі умови укладення таких угод, обставини закриття кримінального провадження, а тому підстав для дослідження додаткових доказів в учасників немає, бо до початку судового розгляду вони дійшли узгодженої позиції як щодо кримінально-правових наслідків для особи, стосовно якої здійснюється провадження, так і з питання відшкодування (компенсації) шкоди для потерпілого.

Власне відкриття матеріалів в сенсі, закладеному ст. 290 КПК України, під час підготовчого провадження є досить великою рідкістю в силу, переважно, організаційної спрямованості цього етапу (про доцільність вживання категорій «стадія», «етап» в контексті підготовчого провадження – див. [11]). Водночас, на практиці досить часто суб'єкти кримінального провадження підстави для прийняття певних рішень судом здобувають після скерування обвинувального акта чи відповідного клопотання до суду. І зважаючи на можливість приймати відповідні судові рішення під час підготовчого судового засідання, відкривають докази, які є додатковими в розумінні ч. 11 ст. 290 КПК України, тобто їх не було в наявності на етапі завершення досудового розслідування в того суб'єкта кримінального провадження, який відкриває їх у підготовчому провадженні. Для прикладу, відкриваються матеріали на підтвердження відшкодування (компенсації) заподіяної шкоди, документи щодо поручительства обвинуваченого для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. ст. 45, 46, 47 КК України. Також відкриттю на етапі підготовчого провадження підлягають документи, якими сторони доводять відсутність обвинуваченого під час підготовчого судового засідання для обґрунтування необхідності оголошення його в розшук, для зупинення судового провадження (щодо мобілізації обвинуваченого, перебування у полоні, виїзду за кордон або переховуванню від суду). У вищеописаних випадках сторони відкривають матеріали, після цього у переважній більшості судів, – надають їх суду.

Знаковим судовим рішенням при відкритті матеріалів під час підготовчого судового засідання є постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду від 06 грудня 2018 року у справі № 521/2542/14-к, де суд, розглядаючи касаційну скаргу захисника, допустив можливість відкриття матеріалів на стадії підготовчого провадження, до початку підготовчого судового засідання. Справа в тому, що в цьому провадженні захисник на стадії досудового розслідування був залучений через центр БВПД лише для проведенні однієї слідчої дії (ст. 53 КПК України). Відкриття матеріалів за ст.290 КПК України йому не здійснювалося, з матеріалами досудового розслідування в порядку цієї статті ознайомлювався обвинувачений. Захисник, продовжуючи захист обвинуваченого вже на судових стадіях, просив визнати усі докази недопустимими через невідкриття йому стороною обвинувачення матеріалів досудового розслідування при завершенні досудового розслідування. В постанові колегії суддів констатувалось, що, оскільки можливості повернути матеріали на стадію досудового розслідування, суд першої інстанції немає, вимоги ст. 290 КПК України були виконані «тією мірою, якою це було можливо зі стадії підготовчого судового засідання» [12]. Окрім того, в постанові ККС підкреслювалось, що захисник, попри те, що йому не відкривались матеріали за ст. 290 КПК України під час завершення досудового розслідування, був «ознайомлений з матеріалами кримінального провадження в повному обсязі, обставини провадження йому були відомі, від повторного ознайомлення, яке йому пропонував суд, відмовлявся.» [12]. Тому за наслідками розгляду касаційної скарги колегія суддів зазначила, що «...відповідно за самим змістом ч. 2 ст. 290 КПК України презюмується, що відкриття має бути здійснено до початку судового розгляду, оскільки сторони мають право на час бути готовими до проведення змагального процесу мати заперечення на доводи сторони обвинувачення та навпаки. Разом з тим, сторона як захисту, так і обвинувачення не може використовувати вказане положення процесуального закону як формальну й безумовну підставу, щоб вимагати від судів скасування судових рішень. Крім того, положення ч. 12 статті 290 КПК України про наслідки недопущення судом відомостей, що містяться в них як докази, може мати місце лише у випадку саме невідкриття матеріалів провадження. Але щодо відкриття матеріалів тільки до початку проведення підготовчого судового засідання законодавцем нічого не зазначено. Тому не виключається, що таке відкриття вже може бути здійснено й тоді, коли судовий розгляд розпочався, наприклад, в разі залучення нового захисника або в інших випадках» [12]. Висновок зазначеної постанови активно застосовується у судовій практиці [13–15].

Щодо питання про відкриття матеріалів захиснику, який почав здійснювати захист особи вже в суді, то відповідно до ч. 4 ст. 324 КПК України, що належить до загальних положень судового розгляду, «прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному прова-

дженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні» [2]. Але тут мова йде про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, тобто кримінальною справою, коли вона уже була сформована. Питання про момент появи кримінальної справи, який значною мірою залежить від моменту, коли прокурор надасть суду матеріали досудового розслідування, є дискусійним та досліджувалось, зокрема, І. Гловюк [16], С. Крушинським [17], В. Попелюшком [18]. Практика йде переважно тим шляхом, що матеріали досудового розслідування надаються прокурором після виконання процесуальних дій, передбачених ст. 347 КПК України, за винятком деяких ситуацій. Такий спосіб вирішення названого питання не є безспірним, але оскільки практика йде часто цим шляхом, то це породжує проблему неможливості виконання на підготовчому провадженні вимог ч. 2 ст. 317 [18], ч. 4 ст. 324 КПК України щодо надання кримінальної справи (котра ще всупереч тій же ч. 2 ст. 317 КПК України повністю не сформулась) для ознайомлення захиснику, який почав здійснювати захист особи лише в підготовчому провадженні. На думку правозахисників, адвокат має право, зокрема, ініціювати питання про відкриття йому матеріалів прокурором у порядку ст. 290 КПК України, «тим більше, що ч. 11 ст. 290 КПК України передбачає можливість відкриття матеріалів справи в процесі її розгляду в суді, якщо подаються додаткові матеріали, отримані до або під час судового засідання» [5]. При цьому, в описаній ситуації частина 11 ст. 290 КПК України застосовується за аналогією, адже тут матеріали досудового розслідування, відкриття яких бажає захисник, були отримані стороною обвинувачення під час стадії досудового розслідування і на момент виконання вимог ст. 290 КПК України під час завершення цієї стадії вже були в наявності у сторони обвинувачення, а от захисником ці матеріали були отримані вже після того, як закінчилася стадія досудового розслідування лише тому, що досі він не був суб'єктом цього кримінального провадження.

Варто згадати і про особливості відкриття матеріалів дізнання на підготовчому судовому засіданні, які передбачені абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України. Практично не виникає жодних проблем при наданні матеріалів для ознайомлення сторонам після скерування кінцевого процесуального документу дізнання до суду. Для прикладу, ухвалою Тарашанського міського суду Київської області від 20.07.2023 задоволено клопотання захисника, який просив надати додатковий строк для відкриття матеріалів сторони захисту [19]. Суд, надаючи додатковий строк для відкриття матеріалів у підготовчому судовому засіданні, послався на абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України, відповідно до якого «у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 301 КПК України, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання» [2]. Хоча у зазначеній справі захисник просив відкрити матеріали, зібрані стороною захисту після надходження обвинувального акта до суду, оскільки не був залучений під час досудового розслідування, суд, керуючись абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України, надав захиснику строк для відкриття таких матеріалів.

В контексті абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України під «об'єктивною неможливістю ознайомитися з матеріалами» в порядку ч. 5 ст. 301 КПК України у судовій практиці розуміється, наприклад, відмова підозрюваної особи від отримання копії обвинувального акта та додатків до нього, копій матеріалів дізнання, які в подальшому скеровуються за адресою фактичного проживання такої особи, її захисника, потерпілого чи його представника та, для прикладу, через адміністрацію гуртожитка [див. 20] за місцем фактичного проживання, про що складається відповідний протокол.

6. Висновки

1. Випадки, з якими законодавець пов'язує можливість під час підготовчого провадження ознайомитись з матеріалами досудового розслідування саме в порядку відкриття матеріалів, передбачені КПК України у ч. 11 ст. 290, абз. 2 ч. 2 ст. 314. В практиці кримінального процесу питання про відкриття додаткових матеріалів, згідно з ч. 11 ст. 290 КПК України, під час підготовчого провадження виникає не часто, хоча в цілому такі ситуації іноді мають місце.

2. Судова практика передбачає можливість під час підготовчого провадження відкрити матеріали досудового розслідування захиснику, який не брав участі в цьому провадженні на етапі виконання вимог ст. 290 КПК України під час завершення досудового розслідування. Варто погодитись із твердженням, що у випадках, коли такий суб'єкт процесу, як захисник, з'являється саме в підготовчому провадженні, то він має право на відкриття йому прокурором матеріалів досудового розслідування відповідно до ч. 11 ст. 290 КПК України. При цьому в таких випадках частина 11 ст. 290 КПК України застосовується за аналогією, адже тут матеріали досудового розслідування, відкриття яких бажає захисник, були отримані стороною обвинувачення під час стадії досудового розслідування і на момент виконання вимог ст. 290 КПК України під час завершення цієї стадії вже були в наявності у сторони обвинувачення, а от захисником ці матеріали були отримані вже після того, як закінчилася стадія досудового розслідування лише тому, що досі він не був суб'єктом цього кримінального провадження.

3. Що ж стосується особливостей відкриття матеріалів дізнання на підготовчому судовому засіданні, то із застосуванням положення абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України в цілому не виникає проблем. При цьому варто підкреслити, що законодавець в абз. 2 ч. 2 ст. 314 КПК України вживає оцінне поняття «об'єктивна неможливість ознайомитися з матеріалами», яке, з огляду на судову практику, потрібно розуміти як, наприклад, відмову підозрюваної особи від отримання копії обвинувального акта та додатків до нього, копій матеріалів дізнання, які в подальшому скеровуються за адресою фактичного проживання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, її захисника, потерпілого чи його представника.

Конфлікт інтересів

Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно цього дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені у цій статті.

Фінансування

Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних

Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту

Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Подяка

Автор висловлює подяку Силам оборони та кожному, хто наближає перемогу і береже Україну.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) (1950). Конвенція Ради Європи. 04.11.1950. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України (2012). Кодекс України № 4651-VI. 13.04.2012. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Жовтан, Ю. В. (2023). Окремі питання застосування положень статті 290 КПК України у контексті відкриття матеріалів кримінального провадження стороною захисту прокурору. Юридичний науковий електронний журнал, 5, 493–496. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/123>
4. Торбас, О. О., Чебанов, А. В. (2024). Відкриття матеріалів іншій стороні в порядку ч. 11 ст. 290 КПК України: аналіз практики Верховного Суду. Прикарпатський Юридичний Вісник, 1, 136–139. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.26>
5. Зейкан, Я. (2016). Favor defensionis, або «Сприяння захисту». Частина 2. Available at: <https://unba.org.ua/publications/print/1010-favor-defensionis-abo-spriyannya-zahistu-chastina-2.html>
6. Басиста, І. В. (2019). Невідкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні як імовірна підстава визнання недопустимими доказами у кримінальному провадженні відомостей, що містяться у відкритих процесуальних документах. Соціально-правові студії, 1 (3), 69–80.
7. Гура, О. Судова практика ВС щодо відкриття доказів іншій стороні за ст.290 КПК: топ 17 кейсів. Available at: <https://femida.ua/news/sudova-praktyka-vs-shhodo-vidkryttya-dokaziv-inshij-storoni-za-st-290-kpk-top-17-kejsiv/>
8. Дем'янова, О. В. (2023). Несвоєчасне відкриття стороною обвинувачення доказів як загроза порушення справедливості судового розгляду. Юридичний науковий електронний журнал, 7, 19–23. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/2>
9. Pivatu, A., Soo, A. (2019). Access to the Case Materials in Pre-Trial Stages: Critical Questions of Article 7 of Directive 2012/13/EU on the right to information in criminal proceedings. Eucrim – The European Criminal Law Associations' Forum. <https://doi.org/10.30709/eucrim-2019-001>
10. Skwarcow, M. (2024). Limits of the Evidence Initiative of the Court of First Instance and the Reliable Evidence Procedure. Ius Novum, 18 (1), 80–98. <https://doi.org/10.2478/in-2024-0005>
11. Шминдрук, О. Ф. (2014). Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція. Збірник наукових праць, 2 (10-2), 159–162.
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 06.12.2018 у справі № 521/2542/14-к (2018). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78627821>
13. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 16.06.2022 у справі № 676/1887/17-к (2022). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104822035>
14. Ухвала Київського апеляційного суду від 09.02.2022 у справі № 382/507/19 (2022). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103515490>

15. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 06.02.2024 у справі № 621/704/18 (2024). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116939490>
16. Гловюк, І. В. (2015). Подання сторонами доказів у судовому розгляді: проблемні питання. Вісник кримінального судочинства, 3, 28–33. Available at: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Gloviuk.pdf
17. Крушинський, С. (2015). Проблеми подання доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. Слово національної школи суддів, 2 (11), 110–118. Available at: <http://old.univer.km.ua/doc/kkp/10.pdf>
18. Попелюшко, В. О. (2013). Формування кримінальної справи на стадії судового провадження. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 1, 44–49. Available at: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/364a81ce-2c94-4e17-8416-0c763a2cffd3/content>
19. Ухвала Таращанського міського суду Київської області від 20.07.2023 у справі №379/101/23 (2023). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112316158>
20. Ухвала Київського районного суду міста Полтава від 01.10.2024 у справі № 552/6622/24 (2024). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121993409>

Received 30.10.2024

Received in revised form 27.11.2024

Accepted 10.12.2024

Published 26.12.2024

Юлія Олександрівна Ваколюк, аспірантка, Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського, Національний університет «Острозька академія», вул. Семінарська, 2, м. Острог, Україна, 35800

E-mail: yulia_vakolyuk@ukr.net